

VPRAŠANJE NORME V SODOBNEM RUSKEM KNJIŽNEM JEZIKU

(Skrajšan referat z jugoslovanskega slavističnega kongresa v Ljubljani)

Pri obravnavanju vprašanja norm ruskega knjižnega jezika od začetka tega stoletja do najnovejšega časa moremo vse to obdobje razdeliti na tri faze, ki jih nekako predstavljajo dela: *Zakony* i pravila russkogo proiznošenija Černyševa, *Kak pol'zovat'sja slovarom Ušakova* in *Pravila proiznošenija Avanesova* in Ožegova. Ta dela namreč lahko smatramo za mejnike v oblikovanju ruskega jezikovnega življenja (za en sektor); v njih je kodificiran izgovor ruskega knjižnega jezika. Pri tem pa moramo upoštevati dvoje: prvič, da se je v tem razdobju zaradi globokih družbenih premikov, ki so povzročili razširitev, hkrati pa tudi razrahljanje starega izhodišča vzornega ruskega izgovora, spreminjal sam predmet opisa; in, drugič, da so se v teh šestdesetih letih občutno razvili in spremenili tudi pogledi na knjižni jezik: medtem ko je za prvo fazo še značilno iskanje plasti in elementov, iz katerih je nastajal knjižni jezik, si v novejšem času raziskovavci knjižnega jezika predvsem prizadevajo, da bi ujeli jezik določene skupnosti v določenem času.

V prvi dobi imamo dokaj različne predstavnike, za vse pa velja, da so se tako ali drugače dotaknili norme. Tisti, katerih cilj je bil, da samo opišejo ruski knjižni izgovor (tu omenimo Brocha) ali da rešijo probleme ruskega izgovora v okviru širših obravnav ruskega knjižnega jezika, kot Šahmatov in Košutič, so si izbrali za študij posameznike iz moskovske inteligence in tako nehote postavljali normo za knjižni izgovor. Broch in zlasti Košutič sta imela srečnejšo roko od Šahmatova, ki zaradi atomiziranja v opazovanju večkrat ni razločil tipičnega od obrobnega, saj je na primer naštel kar dvaindvajset enakovrednih vokalov; obenem je očitno, da je Šahmatov predvsem historik jezika. Z jezikovno kulturo in usmerjanjem izgovora sta se takrat neposredno ukvarjala Korš in Černyšev, katerega *Zakony i pravila* so že tipični normativni priročnik, kajti jezikovna dejstva ne le opisuje, temveč jih klasificira v napačna in v pravilna.

V tej predrevolucijski dobi so še krepko držale stare norme — teh smo vajeni tudi iz naših priročnikov — na primer izgovor trdih velarov in trdih polglasnikov pri pridevnikih na -kij, -gij, -hij; ikanje je veljalo za vulgarno, dolgi mehki š je bil širše v veljavi kot dandanes, prav tako je izgovor *šn* za soglasniško skupino *čn* zajemal številnejšo leksiko. Šahmatov tako trdi, da v mnogih primerih še velja izgovor *čn* namesto *šn*, danes pa je izgovor *šn* že precej odrinjen. Istočasno je močno opazen takratni petrograjski izgovor, ki je bil zlasti do tujega jezikovnega elementa manj asimilirajoč kot moskovski, tako pri akanju, palatalizaciji konzonantov in tako dalje.

Sprva nepregledne posledice za rusko jezikovno življenje je imela oktobrska revolucija, ki je sprostila neizmerne ljudske sile in splavila na površje jezikovno močno heterogene elemente; ti elementi so se sicer kmalu začeli vraščati v centralno-mestni jezikovni ambient, vendar so poleg prisvajanja starega izžarevali tudi jezikovno novo. Ker te plasti v glavnem niso bile izobraženstvo, bile pa so, ali so postale, pismene in so po svojih funkcijah operirale s knjižnim pisanim in govorjenim jezikom, so se, razumljivo, zatekale k pisanemu jeziku,

ki jim je bil edina zanesljiva opora tudi za izgovor. Preko tega pojava, ki bi mu lahko rekli optična analogija, je bila načeta in zmanjšana avtoriteta stare moskovske izreke, ki je temeljila na močnem, knjižno izobraženem kolektivu.

Tako imamo nenadoma opraviti z dvema novima faktoma, ki vzporedno prodirata v govor mestnih in kulturnih centrov — z izrazitim vplivom pisave in z ljudskim elementom, pri čemer je prvo tendenco podpiral še leningrajski izgovor, ki je bil že prej bliže pisani podobi kot moskovski. Zato je bil prav takrat potreben »bljustitel' lingvističeskogo porjadka«, kakor so nekoliko šaljivo imenovali ljudi, ki so se ukvarjali z jezikovno kulturo in z normiranjem jezika.

Sredi tridesetih let, ko se je jezikovno življenje spet za silo umirilo in izgladilo, je jezikovni pedagog in leksikograf Ušakov objavil strnjen opis izgovornih norm v predgovoru svojemu znamenitemu slovarju. V glavnem ohranja norme, kakršne so veljale pred revolucijo, vendar vzporedno navaja mlajši izgovor, plod na novo nastalih tipičnih oblik, ki pa ga večinoma ne priporoča. Del teh starih norm se še celo danes goji v gledališču, zato jih, čeprav so popolnoma odtrgane od živega govora, nekateri priročniki še stavijo za zgled.

V minulem desetletju sta pomembni predvsem dve deli, iz katerih moremo posneti najnovejše stanje v ruski ortoepiji. Prvo je Akademaska gramatika, ki je izrazito normativnega značaja in v kateri sta fonetiko obdelala Ščerba in njegov učenec Matusevič. Po Ščerbovi zapuščini je glavno delo verjetno opravil drugi avtor sam; ta del AG je zelo neenoten in metodično labilen. Ščerba deli knjižni izgovor na polni in pogovorni stil, in temu primerno dopušča tudi kvalitetno in kvantitetno redukcijo vokalov v nenaglašeni zlogih. Za polni stil redukcije, razen akanja, skoraj ne prizna. Mehke velare *k*, *g*, *h* uvršča kot enakovredne foneme, mehke in trde velarni spirant γ navaja med zastarelo normo.

Drugo pomembno delo zadnjih let je pravorečni slovar Avanesova in Ožegova. Čeprav se deloma še drži tradicije, se je v marsičem že resno približal sodobnemu izgovoru in ga tudi predpisuje: tako ima izgovor trdih velarov pri omenjenih pridevnikih in pri iterativnih glagolih tipa *postukivat'* za zastarelo normo, konzonantne skupine *čn*, *kt*, *gd* namesto *šn*, *ht* in *γd* pa se očitno uveljavljajo. Kot zmerni moskovski fonolog še zmeraj ne priznava Avanesov mehkih velarov *k*, *g*, *h* za samostojne foneme, četudi v številnih rusificiranih tujkah nastopajo pred vsemi vokali popolnoma enakovredno in se tako v vseh položajih docela zlagajo z drugimi konzonantnimi pari. Po tradiciji zagovarja samo kvantitativno spremembo treh visokih vokalov *i*, *y* in *u* v nenaglašeni položajih.

Registratorji zglednega ruskega knjižnega izgovora pa glede nenaglašeni vokalov tudi danes niso enakega mnenja. Tako zasledimo samo za tip *žará* kar štiri izgovore, pa še kaj vmesnih: *žará*, *žerá*, *žyrá*, *žará*. Toda če upoštevamo splošno in naravno tendenco ruskih nenaglašeni vokalov k ohlapnemu izgovoru in k premiku v notranjost glasovnega trapeza, se število na manjši prostor stisnjenih vokalov nujno zmanjša, tako da dobimo samo en reduciran *ijevski*, en *ajevski* in en *ujevski* vokal.

Tendencia po ohranitvi stabilnosti ovira normodajavce, da bi se upali odločno zavzeti za nov, živ izgovor. Verjetno je Ožegov s tem namenom objavil svojo novo anketo s sedemdesetimi vprašanji, ki zadevajo današnji razkol med tradicionalno normo in novim, živim izgovorom; le-ta je postal v zadnjih desetletjih spet kompaktnější in je v marsičem prelomil s tradicijo, kar je posebej opazno v ruski otroški poeziji, ki je v rimi bolj širokogrudna od standardne poezije.

Obravnavanje tega vprašanja pa naj bi tudi informiralo naše praktike o stanju in razvoju pravorečnih norm v novejši dobi, kajti prav te norme so temeljni kamen pri poučevanju ruskega jezika; praktik se s temi vprašanji srečuje vsak dan, in kadar ga pripomočki pustijo na cedilu ali jih pa sploh nima, se mora po svoji lingvistični usposobljenosti sam odločiti tako ali drugače.

V nepretrganem krogu življenja knjižnega jezika, ki ga vztrajno spremlja normni korektiv, vsi govoreči ga pa nenehno rušijo in spreminjajo, preživelo organsko odpada in prej nedopustno postaja pravilo; tako se dialektično prepletata sila anarhije in rušenja pravilnosti, ki jo vsaka tvornost prinaša v jezik, in sila stabilnosti in reda, ki je nujna za smotrno funkcioniranje knjižnega jezika.

Ignac Kamenik

MATERIN DELEŽ V CANKARJEVEM LITERARNEM OPUSU

Sledeč motiviki Cankarjevih del in upošteva je pri tem dejstvo, da so mu bila lastno življenje in življenjska spoznanja edina in najbogatejša zakladnica, iz katere je snovno zajemal, ne moremo mimo enega najmarkantnejših doživetij na njegovi življenjski poti, mimo materine smrti. Motivno in doživlajsko se nanjo navezuje spomin na pisateljevo mladost, ki je v skladu z njegovim vsakokratnim življenjskim razpoloženjem zdaj vesel, zdaj žalosten in nemalokrat obtožujoč. Eno spoznanje je ob tem doživetju vseskozi konstantno: z materino smrtjo je umrla tudi njegova mladost: »Njegova mladost je umrla prav ob tisti uri kakor njegova mati. Niti ločil ni v svojem spominu obojih smrti. Kadar je pomislil na svojo zgodnjo mladost, je ugledal materin obraz; in ta obraz je bil bled in bolan, malokdaj vesel, še v veselju plah...« (Ottakring, 1914). Tako so neločljivo povezani spomin na mladost in materina osebnost ter pisateljeva odpoved tej mladosti in materina smrt. Od preko petdesetih proznih tekstov, ki se snovno ali motivno dotikajo Cankarjeve matere, jih skoraj polovica opisuje ali vsaj emocionalno podoživlja materino smrt, pa naj gre za čas takoj po tem dogodku (prim. Gomila, 1898; Spomini na mojo mater, 1898; Ob smrtni postelji, 1898; Moja miznica, 1898 itn.), za resignacijsko dobo (prim. Na klancu, 1903; V temi, 1903; Materina slika, 1904 itn.) ali za drugo ljubljansko obdobje (Njena podoba, 1910; Večerna molitev, 1910; Njen grob, 1910; Naš laz, 1914; Grešnik Lenart, 1914 itn.). Kljub znanemu pisateljevemu apostrofiranju njegove mladosti ob različnih življenjskih situacijah je treba ugotoviti, da ima tolik poudarek na motivu materine smrti globlje korenine v Cankarju samem in nam lahko v marsičem razjasni intimnejše medsebojne vezi med pisateljem in njegovo materjo, ki niso brez pomena za literarnega zgodovinarja. Podrobnejša osvetlitev tega odnosa nam lahko razkrije, če že ne neposreden, pa vsaj posreden materin delež v Cankarjevem literarnem opusu.

Do materine smrti (23. sept. 1897) pripada snovno in motivno tako očetu kot materi približno enak delež v pisateljevem dotedanjem snovanju. To ugotavlja tudi Boris Merhar v opombah k CID. Vendar je moč že v tej fazi ugotoviti,